

Multilingual Platform for the European Reference Levels:
Interlanguage Exploration in Context

Documentation of additional annotation decisions – for Czech

Please cite as: MERLIN project, Documentation of additional annotation decision for Czech, 2014,
<http://merlin-platform.eu>

Lifelong
Learning
Programme

This project has been funded with support from the European Commission. This publication [communication] reflects the views only of the author, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Anotační manuál:

Vytváření cílové hypotézy, tagování a vyhodnocování problematických jevů

V dokumentu jsou obsaženy jen jevy nezmíněné v anotačním schématu, případně jevy, které vyžadují podrobnější pojednání nebo specifikaci pro češtinu.

Materiál je zaměřen čistě na anotační rozhodnutí, nejsou zmíněny zásady týkající se práce s technikou (Falko, Exmaralda, MMAX2).

Rozsah tokenů (TH1)

Zkratky a emotikony považujeme za 1 token (např. P.S. = 1 token; :-) = 1 token).

Počet tokenů u kalendářních dat závisí na stavbě kalendářního údaje:

- 10. srpna = 1 token
- 10. srpna 2010 = 1 token
- 10. 8. 2010 = 1 token
- 10.08.10 = 1 token
- desátého srpna 2010 = 3 tokeny
- od 10. do 12. srpna = 4 tokeny (od /10./ do / 12. srpna)
- 10. srpna až 12. srpna = 3 tokeny
- 10. - 12. srpna 2010 = 1 token

Interpunkční znaménka (TH1, EA1)

Česká kodifikace ustavuje jako jediný možný zápis uvozovek formou kombinovaného znaku uvozovky dole + uvozovky nahoře („xyz“). Při transkripci textů kandidátů jazykové zkoušky však nebylo rozlišováno, zda kandidát napsal první část znaku ve formě uvozovek dole. V korpusu se tedy vyskytuje pouze anglická varianta uvozovek (“xyz”) a není žádným způsobem zohledňována při chybové anotaci.

Čárky ve větě jednoduché nebo v souvětí doplňujeme dle platných pravidel českého pravopisu. Konstrukce tvořící samostatný větný člen neoddělený čárkou, např. *prázdninový kurz češtiny to je dobrý nápad*, však opravujeme následovně: *prázdninový kurz češtiny je dobrý nápad* a tagujeme jako nadbytečný subjekt (G_Valency_complnumb_Ad).

Diakritika (TH1, EA1)

Tagy O_Graph_act (+_O/_Ad/_Ch) užíváme v případě chybějící, přebytečné nebo zaměněné

diakritiky u písmen: á, é, í, ý, ó, ú, ů, š, č, ž, ř, ě, ě, ě, ě, ě, ě

Např. e místo ě = O_Graph_act_O; é místo e = O_Graph_act_Ad; é místo ě = O_Graph_act_Ch.

Vokalizace předložek (TH1, EA1)

Vokalizace předložek je považována za chybu ve výběru předložky. Př. *s sestrou* → *se sestrou*. Tag G_Prep_Ch.

Velké písmeno u zájmen Ty/Tvůj, Vy/Váš (TH1, EA1)

V české korespondenci se pro vyjádření úcty používá velké písmeno na začátku zájmen Ty/Tvůj, Vy/Váš. V případě, že kandidát převážně psal velké písmeno a ojediněle malé, opravujeme jednotně v celém textu na písmeno velké. Pokud kandidát užíval jednotně písmeno malé v celém textu, ponecháváme. Označujeme tagem pro nevhodně zvolené malé/velké písmeno: O_Capit.

Zvratná versus nezvratná osobní zájmena (TH1, EA1)

Tag G_Refl_pronrefl_Ch užíváme nejen pro označení záměny zájmen *se* a *si*, ale také zájmen *si/se* s odpovídajícím nezvratným zájmenem. Př. *těší mě na Tebe* → *těším se na Tebe*. V tomto problematičtější, ale častém případě studentské chyby byla zvažována několikrát řešení, výsledné využívá jak tagu G_Refl_pronrefl_Ch u zájmen, tak tagu G_Agr pro chybnou osobu slovesa.

Zvratná přivlastňovací zájmena (TH1, EA1)

Užití nezvratných zájmen přivlastňovacích je dle gramatických pravidel češtiny nahrazováno zájmenem zvratným. Viz <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=630&dotaz=zvratn%C3%A9>: “Zvratné přivlastňovací zájmeno svůj užijeme tehdy, jestliže přivlastňovaná věc, event. osoba patří osobě/věci, která je ve větě agentem.” Př. *Mám hodně práce s mojí diplomkou*. Cílová hypotéza 1 bude: *Mám hodně práce se svojí diplomkou*. Tagujeme G_Refl_pronreflposs.

V případech nepřivlastňovacích zájmen tuto konkurenci neuvažujeme a ponecháváme studentovi nezvratné zájmeno. Neopravujeme tedy např. *Rád bych Tě pozval ke mně domů*. na *Rád bych Tě pozval k sobě domů*.

Stupeň adjektiv a adverbů (EA1, EA2)

Chyby týkající se stupně adjektiv a adverbů mohou být dvojího druhu:

- a) gramaticky špatná forma: *jsem největší* (superlativ) *než ty* → *větší* (komparativ) *než ty*;
- b) nevhodné užití: *bez svých oblíbenějších* (komparativ) *botiček* → *nejoblíbenějších* (superlativ)

Ad a) Gramaticky špatné formy jsou opravovány v rámci oprav na rovině gramatiky a ortografie a vyhodnocovány jako chyby ve flexi adjektiva, tag G_Inflect_adj.

Ad b) Gramaticky správné formy měníme až na TH2 a opatřujeme sémantickým tagem na EA2: V_sendenot_, V_semimprec_ či V_wordform_deriv.

Kombinace tagů u syntagmat (TH1, EA1)

V rámci syntagmat může docházet k různým kombinacím chyb v morfologických kategoriích substantiv, adjektiv a zájmen.

Uvedme na ukázkou alespoň dva příklady kombinací a jejich tagování:

- a) *vypravuj o prázdninové kurzy* → *vypravuj o prázdninových kurzech*
- b) *přijdu k vaše svatbu* → *přijdu na vaši svatbu*

V příkladě a) je správně volena předložka, shoda je správná mezi adjektivem a substantivem, nesprávné je však spojení předložky s daným pádem substantiva. Tagujeme všechny chybné složky fráze: G_Morphol_case_wrong u adjektiva + G_Morphol_case_wrong u substantiva.

V příkladě b) je chybná předložka, v cílové hypotéze je nahrazena předložkou *na*. Zájmeno není ve shodě se substantivem, pád substantiva byl vzhledem k původní předložce volen chybně. Značíme tagy: G_Prep_Ch + G_Morphol_case_wrong u zájmene + G_Morphol_case_wrong u substantiva.

Infinitivy (TH1, EA1)

Infinitiv může být užit nenáležitě ve třech různých případech:

- a) *mám rád vařit* → *mám rád vaření* (G_POS);
- b) *já bych přemýšlet* → *já bych přemýšlel* (G_Verb_compl_Ch);
- c) *já mít hlad* → *já mám hlad* (G_Agr).

V případě a) vyhodnocujeme chybu jako záměnu slovních druhů, verba a verbálního substantiva. Toto řešení však nevolíme v případě spojení kolokace mít rád s infinitivem slovesa dokonavého, př. *mám ráda podívat se* (tento případ opraven dle kontextu na *ráda se podívám* - *mám* nadbytečné = G_verb_compl_Ad; *podívat* = G_Agr).

V případě b) se jedná o užití infinitivu místo činného přičestí, tj. komponentu složeného slovesného tvaru. Tagujeme v souladu s anotačním schématem jako G_Verb_compl_Ch.

Případ c) vyhodnocujeme jako chybu shody, přesněji řečeno jako úplnou absenci morfologických kategorií osoba, způsob, číslo a čas.

Složené versus jednoduché slovesné tvary (TH1, EA1)

Nastat mohou 2 situace:

- a) *budu jet* → *pojedu* (G_Inflect_verb + G_Verb_asp);
- b) *budu psát* → *napíšu* (G_Verb_Asp).

V případě a) student užil v paradigmatu neexistující formu i špatný vid.

V b) byla studentova verze gramaticky v pořádku, avšak byl zvolen špatný vid.
Tyto případy nekombinujeme s tagem G_Verb_compl_Ad.

Chyby ve složených slovesných tvarech kondicionálu (TH1, EA1)

Kondicionálový tvar pomocného slovesa *být* může student uvést chybně i v případě, že se jedná o spojení tohoto tvaru s výrazem spojkovým (*aby*). I v takových případech vyhodnocujeme chybu jako chybu shody. Př. *abychom mohl* → *abych mohl*, tag G_Agr.

Vidové protějšky (TH1, EA1)

Slovesa různých vidů nepovažujeme za různé lexémy.

Př. *zdravíš Martina ode mě* → *pozdravíš* → *pozdravuj*

Pozdravovat je nedokonavý protějšek jak od *pozdravit*, tak *zdravit*. Student zde měl chybu ve vidu i způsobu. Po opravě vidu je výsledný tvar *pozdravíš* (G_Verb_asp), po opravě způsobu tvar *pozdravuj* (G_Verb_md).

Slovosled a aktuální větné členění (TH1, EA1)

Při opravování a anotování nesrovnalostí ve slovosledu bylo rozlišováno, zda se jedná o jevy gramaticky vázané, zpravidla v případě neplnovýznamových slov, nebo o jevy volné, zpravidla v případě plnovýznamových slov. Na základě tohoto rozlišení byl volen způsob anotace:

A) U slov příklonného charakteru (zvrtná zájmena, krátké tvary osobních zájmen, pomocné sloveso *být*, -li, ...) v cílové hypotéze 1 (TH1) důsledně opravujeme slovosled, protože pozice je pevně zakořeněna a gramaticky dána (nejčastěji druhá pozice).
Tagujeme následujícími tagy: G_Verb_Compl_Pos a G_Refl_pronrefl_Pos.

Opravována je i špatná pozice předložek a spojek, značena je tagy: G_Conj_Pos, G_Prep_Pos.
Totéž platí v případě zápornky “ne”, tag: G_Neg_neggen_Pos.
A také u nesprávně umístěné interpunkce: O_Punct_Pos.

B) V případech slovosledu plnovýznamových a nepříklonných slov, který se nám zdá nepřirozený (například různé kombinace téma - réma, východisko - ohnisko), ale v zásadě možný, respektujeme pravidlo minimálních zásahů a ponecháváme.

Spisovnost versus nespisovnost (TH1, EA1)

Prvky typické pro nespisovné variety jazyka podléhají patřičným opravám již na TH1. Př. s *děťma*, cílová hypotéza *děťmi*, vyhodnoceno jako tvar neexistující v paradigmatu daného lexému (nelze říci přímo slovního druhu, neboť u některých substantiv je zakončení -ma v I pl. kodifikováno - rukama, nohama,...). Tagujeme G_Inflect_noun_inexist.

Cílová hypotéza, která vytváří chybu (TH1, EA1)

Některé opravy studentova textu, tj. vytvoření cílové hypotézy, mají za důsledek nesoulad v rámci kontextu. Např. *pojedeme na Tatry*, oprava předložky vede k hypotetickému textu *pojedeme do Tatry*. Tento text je nutné z hlediska gramatického sladit, vytváříme tedy TH1

pojedeme do Tater, tagujeme však jen záměnu předložky (G_Prep_Ch), ne nesprávný pád. Nepřipisujeme studentovi chybu, kterou neudělal. Podobně v případech, kdy opravujeme interpunkci, netagujeme opravu následujícího velkého/malého písmene: *Ahoj! Jak se máš?* → TH1: *Ahoj, jak se máš?* EA1: pouze ortografický tag O_Punct_Ch.

Algoritmus pro rozlišování ortografických, gramatických a některých lexikálních jevů (TH1, EA1, TH2, EA2)

Teoretický koncept projektu Merlin dělí anotaci do dvou fází: 1) zpracování ortografických a gramatických chyb a jejich tagování (TH1 a EA1); 2) zpracování chyb vyšších jazykových úrovní (lexikální, sociolingvistická atd.; TH2 a EA2).

Některé chyby v češtině se pohybují na hranicích ortografie a gramatiky, jiné na hranici gramatiky a lexikologie apod. Odlišení mezi fázemi tedy není jednoduché. Pro mezinotátorskou jednotnost bylo nutné stanovit pomůcku, která by zajistila shodné vyhodnocování hraničních jevů, resp. fixovala intuitivní rozhodnutí jednotlivých anotátorů. K tomuto účelu byl vytvořen jednoduchý algoritmus (v barevných polích jsou uvedeny příklady):

Jedná se o chybu v tvaroslovné charakteristice (TCH)?	ANO	Existuje v paradigmatu daného slova?	ANO	všichni jsou spokojené	G_Morphol_ge nd_wrong			chyba v morfologických kategoriích (u sloves G_Agr)
			NE	Existuje v paradigmatech daného slovního druhu?	ANO	večeřít	G_Infect_ver b_inexist	chyba ve flexi
					NE	kratke kalhoty	O_Graph_act _O	některá z ortografických chyb
	NE (kořeny, prefixy, části sufixů bez TCH)	Slovotvorná motivace chyby?	ANO	němečtina	V_Wordform_d eriv			slovotvorná chyba
			NE	tatinek	O_Graph_act_ O			některá z ortografických chyb

Algoritmus orientuje anotátora směrem k jazykové rovině, tj. ortografii, gramatice či slootovorbě, a oblasti (viz poslední sloupec algoritmu), v níž je pak vybírán tag odpovídající charakteru chyby.

Př. informace o vašim hotelu → vašem:

Na otázky z algoritmu odpovídáme po řadě ANO - ANO. Půjde tedy o chybu gramatickou, a to chybu v morfologických kategoriích jmen (G_Morphol_wrong). Vzhledem k tomu, že tvar užitý kandidátem v paradigmatu daného slova existuje, doplňujeme tag o určení reflektující rozdíl mezi *vašim* a *vašem* v paradigmatu, tedy číslo a pád (_case_ + _numb_). Finální tagy jsou G_Morphol_case_wrong a G_Morphol_numb_wrong.

Algoritmus je možné použít také opakovaně, tj. postupně “odbalovat” z tokenu chybné jevy.

Př. *ty mě navštívit u mě doma* → *navštívit* → *navštívíš*

Na otázky z algoritmu odpovídáme v případě -ti- po řadě ANO - NE - NE. Jedná se o ortografickou chybu v délce, tag O_Graph_act_O. Výstup *navštívit* znovu zadáme do algoritmu se zaměřením na zakončení. Odpovědi jsou ANO - ANO, tedy u sloves chybná shoda, tag G-Agr.

Některé jazykovědné teorie považují i zakončení příslovcí za tvaroslovnou charakteristiku (neboť přiřazuje ke slovnímu druhu), v rámci anotace korpusu Merlin však v případě příslovcí o tvaroslovné charakteristice neuvažujeme.

Př. *cítí se moc hezkě* → *cítí se moc hezky*

Na první otázku v případě příslovcí tedy odpovídáme NE. Ve druhé otázce volíme ANO, neboť zakončení -ě je v případě jiných příslovcí běžné. Student tedy udělal chybu slootovorného rázu, tag V_Wordform_deriv.

Zároveň při užívání algoritmu platí jakési dílčí pravidlo upřednostňování jeho několikanásobného použití před jednorázovým, tj. upřednostňování vícevrstvých chyb.

Př. *hezke dopis* → *hezke dopis* → *hezký dopis*

Jedná se o chybu v tvaroslovné charakteristice, odpověď ANO. Krátké e není charakteristické pro paradigma daného slova ani slovního druhu, odpovědi NE, NE. Chyba je tedy ortografického rázu, ale nemůžeme rovnou zvolit záměnu grafému e za ý. Student totiž neprokázal ani deklinační dovednost. Volíme tedy grafém é a podobu *hezke* znovu podrobíme tázání; odpovědi ANO, ANO, ANO vedou k identifikaci morfologické chyby, tag G_Morphol_gend_wrong (tvar *hezke* identifikujeme jako singulárový, tj. cílové hypotéze bližší, nevyžadující kupení více tagů G_Morphol_...).

Pravidlo upřednostňování několikanásobného užití algoritmu se ukázalo jako důležité v případech typu *s hezke knihou*, u nichž bychom v rámci ortografie museli zohledňovat chybu v záměně i absenci grafémů (e-ou).

Slovní spojení, frazémy, idiomy (EA2)

V případě pochybností, zda označit určitou sekvenci tagem (V_FS_colloc, FS_idiom apod.) užívají anotátoři publikaci: Čermák, F. (ed.): Slovník české frazeologie a idiomatiky 1-4, případně některý z českých výkladových slovníků: Příruční slovník jazyka českého - PSJČ (<http://bara.ujc.cas.cz/psjc/search.php>), Slovník spisovného jazyka českého - SSJČ (<http://ssjc.ujc.cas.cz/>), Slovník současné češtiny - SSČ (<http://nechybujite.cz/>), případně Internetovou jazykovou příručku (<http://prirucka.ujc.cas.cz/>). Je také možné ověřit frekvenci kolokace v Českém národním korpusu - ČNK (<http://korpus.cz/>).

Konektory (EA2)

Při zvažování tagů C_Coh_txtstruct a C_Con_accr využívají anotátoři listu konektorů (spojek a vztažných zájmen), který byl sestaven na základě českých gramatik (Mluvnice češtiny, Academia Praha 1987 - <http://stream.avcr.cz/ujc/mluvnice-cestiny-3.pdf?0.5591183473838413>; Štícha a kol.: Akademická gramatika spisovné češtiny, Academia, Praha 2013) a filtrace z Českého národního korpusu (SYN2010).

Vztažná zájmena (řazeno dle frekvence): *který, co, jenž, kdo, jaký, copak, čím, jakýpak, kdopak, kterýžto, an, cožpak, kterýž, kdos, kterýpak, čo, ký, jakýže, čím, jakýž, kdožpak, jakýžto*

Spojky (řazeno dle frekvence): *a, že, ale, i, jako, když, aby, nebo, než, ani, však, protože, či, pokud, až, kdyby, takže, jestli, li, proto, ovšem, zda, zatímco, ať, jenže, neboť, vždyť, tak, jestliže, dokud, avšak, přestože, buď, anebo, jakmile, ačkoli, aniž, nicméně, nýbrž, tj, přičemž, byť, jednak, zato, , jelikož, tudíž, neoli, jenomže, ač, poněvadž, třebaže, coby, jak, , čili, kdežto, leč, jakožto, místo, aneb, jakož, nežli, zdali, jakoby, buďto, ledaže, plus, alias, co, pakliže, ni, namísto, ježto, a/nebo, div, seč, necht', jakkoli, proč, liž, sotvaže, jakože, pakli, zdaž, anžto, ačli, dokavad', zdaliž, anobř, pokud', jakkoliv, buď-anebo + eventuálně, jediné, načež, nadto, naopak, natož, netoliko, respektive, toliko*

Vícečlenné konektory: *pokaždé když, do té doby, kdy, tehdy, když, od té doby, co, poté, co, potom, co, za těchto podmínek, za takových okolností, za těchto předpokladů, následkem toho, (a) v důsledku toho, v důsledku toho, že, navzdory tomu, přes to přese všechno, přes to všechno, a nakonec, a následkem toho, a pak, a potom, a proto, a přece, a přitom, a rovněž, a tak, a to, a vedle toho, a také, a tedy, a tudíž, a zatím, aby ne, a když, ale přesto, ale zato, i kdyby, ani kdyby, ani když, ať - ať, ať - anebo, ať - či, aťsi - aťsi, aťsi - nebo, až když, až na to, že, ba i, ba ani, ba dokonce, bez ohledu na to, zda/jestli/že, buď - anebo/nebo, buď - buď, byť i, co se týče, čím - tím, díky tomu, že, dílem - dílem, divže/div že, dotud - dokud, dřív než, hned - a zase, hned - hned, hned jak, i když, jak - tak, jak jen, jako (kdy)by, jako když, jak - tak, jednak - jednak, jedni - druhí, jen aby, ještě - (a) už, ještě ne - už, leda když, lépe řečeno, místo aby, napřed - potom, napřed - potom - konečně, následkem toho, následkem toho, ž, , natož aby, nejenže, nejen - ale (i), nejen(že) - nýbrž i, nejprve - potom - nakonec, neřkuli aby, než aby, pokud jde o, pokud ne, pokud se týče/týká, především - potom, předně - zadruhé, sice - ale/avšak, tady - tam - jinde, tak dlouho, dokud, tak - jak, tj., tu - tam, vzhledem k tomu, že, zde - tam (tu), na to, že*